

Kritičko-egzegetski tumač Iv. 21, 25.

»A ima i mnogo drugo, što je učinio Isus, no kad bi se sve to redom zabilježilo, mislim, da ni sam svijet ne bi mogao obuhvatiti knjiga, koje bi se imale napisati.« Iv. 21, 25.¹

Dr Nikola Žuvić.

Résumé: Su premier lieu j'ai essayé revendiquer l'authenticité de Jean 21, 25, car les codes connus et l'antiquité chrétienne est unanime à l'admettre. Theodore Mops. est pleinement isolé nient l'authenticité.

Dans les autres parties il y a des exemples des hyperboles de la littérature profane et des apocryphes les queles justifient cette ci de Jean 21, 25, qui vint du genie de la langue sacré. Dans le regardes litteraires cette ci ne differe pas de celles-là. Après l'exposition des principes consacrés par la tradition j'ai marqué les opinions des commentateurs de diverses époques.

Comme le quatrième évangile est un document historique aussi ce verset j'ai expliqué contre le *μικροκόσμος*, symbolisme et mysticisme comme une hyperbole historique. Cette ci n'est pas aussi grande quand nous lions les évangiles avec le soin ou nous relevons plus fois les allusions aux faits de Seigneur pas écrits par les évangélistes mais bien connus par Jean. Ce tout qu'il a devant les yeux. Jean a démontré sa these que Jésus est vraiment le Messager, Fils, Oint de Dieu, Dieu-même par la citation de quelques unes miracles de Jésus. Mais voyant Jean qu'il y aura des ames petites et incredules (selon le dit de st. Augustin »les mots pour les fidèles, les signals pour les incredules) il a ajouté que Jésus a fait beaucoup des autres choses qu'il pourrait toujours écrire, mais il faut se borner, est impossible de tout dire.

Grčki tekst: "Εστιν δὲ καὶ ἄλλα πολλὰ ἃ ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς, ἅτινα ἐὰν γράφηται καθ' ἓν, οὐδ' αὐτὸν οἶμαι τὸν κόσμον χωρήσειν τὰ γραφόμενα βιβλία.

Vulgata: Sunt autem et alia multa, quae fecit Jesus: quae si scribantur per singula, nec ipsum arbitror mundum capere posse eos, qui scribendi sunt, libros.

¹ Dr. Franjo Zagoda, Sveto Pismo Novoga Zavjeta, Zagreb 1925.

Evangelije je sv. Ivana valjda najviše od svih biblijskih knjiga bilo predmetom napadaja i kritike, negiranja i izvlačenja. Kako sa čitavim djelom tako i s pojedinim retcima, pa i sa zadnjim retkom 21, 25. prošlost je mnogoput maćuhinski postupala. Kod mnogih ovaj redak ne prolazi ni danas bolje. Jedni mu niječu autentičnost ili samomu ili s predašnjim 21, 24., ili pak zabacuju cijelo 21. poglavlje. U tumačenju i određivanju značenja, daje se našem retku svakakav smisao. Ovom ću se raspravicom na sve obazreti i pokušati sa svoje strane što god doprinijeti afirmaciji njegove autentičnosti i protumačiti misao sv. evanđeliste.

I.

Nestle uz redak postavlja znak, da ga treba čitava ispustiti. Tischendorf odbacuje ovaj redak 25. zajedno sa 24., jer se ne nalaze u \aleph , koji je on otkrio. Međutim on i na drugim mjestima postupa i protiv teksta svoga \aleph . Ali pravi razlog njegova zabacivanja naših dvaju redaka jest unutar samog evanđelja, čijim se auktorom sam Ivan očituje, što Tischendorf u opće niječe. Teodor Mopsuetenski je jedan od prvih protivnika i redak 25. jednostavno ispušta.

Ovi se retci 24. i 25. nalaze gotovo u svim kodeksima, recenzijama i prijevodima. Kodeksi A, C, D i von S. mjesto *χωρήσειν* imaju *χωρήσαι*. Wordsworth-White ispuštaju riječ *posse*, jer da se nije nalazila kod sv. Jeronima, a unesena je u SIKSTINOKLEMENTINSKOM izdanju. Dodavaju riječ: *amen* na koncu svega.²

Čitavo poglavlje 21. odbacuju racionalisti s razloga, što je Ivan u 20, 30. 31. već zaključio svoje Evangelije, gdje se poziva na *πολλὰ μὲν οὖν ἄλλα σημεῖα* pred svjedocima *μαθηταί*, ispred kojih je dokazao svoje Božansko poslanje i čudesima potvrdio svoje riječi.³

Poglavlje 21. mogao je sv. Ivan napisati i kasnije. Usko se međutim povezuje s predašnjima po riječima 21, 1. *μετὰ ταῦτα*, koje sv. Ivan često upotrebljava, kad nastavlja pripovijedanje; tako na pr. 3, 22; 5, 1. 14; 6, 1 i dalje. Jednako u svojim poslanicama i apokalipsi na više mjesta.

Zaključak 20., 30. i 31. se odnaša na 20, 19--20, gdje sv. Ivan govori o ukazanju Isusovom poslije uskrsnuća, o nevjeri sv. Tome, o opomeni Isusovoj i o ispovijesti apostola. Evandelisti završuje

² E. Nestle, *Novum Testamentum Graece et Latine*, ed. 10., Stuttgart 1930, p. 296.

³ Wordsworth-White, *Novum Testamentum Latine secundum editionem sancti Hieronymi ad codicum manuscr. fide.*, Londini 1911 (ed. minor) p. 278.

⁴ Intimni uzrok, što se zabacuje ovo poglavlje je primat, koji Isus daje Petru u 21, 15 i sl. i odnosu na Mat. 16, 16 i sl., o čemu napose govore dogmatičari. O ovoj stvari objecka međutim ne veli ništa. Pro-matrat ću je, kako je postavljena.

odlomak u smislu i stilu, kako već proizlazi iz riječi Isusovih, da vjerujemo i ne dotaknuvši se svega. Ovaj zaključak 20., 30. i 31. je rekapitulacija onog, što je neposredno pripovijedao, ali ne takva, da njome ujedno zaključi svoju knjigu.

To isto nam potvrđuju i unutarnji razlozi kao stil, riječi i konstrukcije isključivo Ivanove, bez obzira na sadržaj. Ivan nije 21. poglavlje direktno napisao zato samo, da potvrdi vjeru. On nastupa kao historičar, koji zna za Isusova djela i u ovom ih poglavlju nastavlja pripovijedati. Sva mu je djela „*Καθ' ἑν* — per singula — redom« nemoguće napisati.

Ako bi Iv. 21. bilo nadodano od drugih,⁵ začudno je, kako savršeno oponašaju Ivanov stil, njega u retku 24. označuju auktorom, u retku 25. upotrebljavaju prvu osobu. Još je čudnije, ako su se već htjeli sakriti iza apostola, da su pustili na mjestu zaključak 20, 30, 31.⁶

Dva su retka 24, 25. nužni zaključak poglavlja 21; bez njih bi knjiga izgledala osječena, manjkava. Drugi evanđeliste zaključuju Mat. 28, 20. obećanjem Isusove prisutnosti do konca svijeta, Mk. 16, 19, 20. Isusovim uzašašćem i njegovom pomoći u apostolatu, Lk. 24, 52. uzašašćem. Uvijek završuju, kako je i naravno s Isusom, Ivan bi 21, 23. završio epizodom o sebi. Navedeni razlozi, vanjski i unutarnji, govore za Ivana kao auktora.

Da moje tvrđenje ne bi izgledalo bezobzirno i bez dokaza, ja će iznesti u pozitivnoj formi najteži prigovor protivnika i riješiti ga gramatički, u kontekstu i prema paralelnim mjestima.

Kažu, da ova dva retka Iv. 21, 24, 25. nije napisao sv. Ivan. Nadodalj su ih izdavači ili koji od efeških kršćana odmah poslije smrti Apostola zato, da potvrde svoje osvjedočenje u autentičnost, Ivanova evanđelja. To najbolje dokazuje u retku 24. plural *οἶδαμεν*. Na poteškoću, koju susretamo, ako se stavimo na stanovište protivnika, donosimo drugu poteškoću, na koju nailazimo u retku 25. *οἶμαι*; našto nam protivnici negativno odgovaraju pitajući, kako bi Ivan mogao miješati osobe, sad govoreći u singularu, sad opet u pluralu.

Odgovoriću po redu, Iv. 21, 25 *οἶμαι* = znači mislim, držim, puto, arbitror; to je subjektivno uvjerenje Ivanovo, subjektivna je to istina, ne ispituje, dok tako govori, je li i objektivna vrijednost jednaka. Na sve ima takav utisak. Mogao bi se čovjek u pojedinom slučaju u takovom svom mišljenju i prevariti, zato je u izjavi skromniji. Držim, smatram, mislim...⁷

⁵ Protivnici dijele pisca od izdavača, a da zato ne donose nikakvih dokaza.

⁶ Aloysius G. da Fonseca, (rukopis) Quaestio Johannea p. 53 ss.

⁷ I, čini mi se, kao da čujem, gdje sv. evanđelista izgovara ovo polagano, otegnutim i tihim glasom.

Protivno je u 21, 24. Ivan ne izjavljuje samo svoga mišljenja. Činjenica je to koja postoji, objektivna istina, koja bi ostala makar se i protivno mislilo; od svoje zbilje ne može ništa izgubiti. Ivan ju izjavljuje svečano bez bojazni, da bi se mogao prevariti: znam ja — *οἴδαμεν* — mi znamo, Mi⁸ Ivan, najčasniji među vama, *πρεσβύτερος*. To je mogao jedini sv. Ivan, časna ličnost, koji je vidio Gospodina, i bio štovani i ljubljen od svih. Da potvrdi autentičnost svoje knjige, u doba kad su se već širili krivi spisi pod imenom kojeg od apostola,⁹ trebalo je jače potvrde. Jest, Mi Ivan Presbiter smo to napisali...

Neki predlažu¹⁰, da se možda *οἴδαμεν* Iv. 21, 24 odnosi na svojstvo apostola kao takvog i prema tome su uključeni svi apostoli kao i u početku Ivanova evanđeja 1, 14. Ivan završujući dogmatski prolog o *Λόγος*-u veli: *καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ*. Koji? Mi oni isti, koji Iv. 2, 11 *ἐφανερώσωσιν τὴν δόξαν αὐτοῦ, καὶ ἐπίστευσαν εἰς αὐτόν*. Sam piše, u prologu nikog od apostola ne spominje, pa ipak se na njih pozivlje, jer je zajedno s njima vidio slavu Jedino-rođenog. Oni su s njime zajedno *αὐτόπαι*¹¹. Ispred Iv. 21, 24 stoji, da su *μαθηταὶ* 21, 14 svjedoci, da je Ivan, *ὁ μαθητὴς ὁ μαρτυρῶν περὶ τούτων καὶ ὁ γράψας τὰ ταῦτα*. Oni znaju, *οἴδαμεν ὅτι ἀληθὴς αὐτοῦ ἡ μαρτυρία ἐστίν*. Na ove se Ivan pozivlje, jer po samim riječima Isusovim, apostoli će za njega svjedočiti kao pratnici iz početka: čuli su me i vidjeli sve: *ὑμεῖς δὲ μαρτυρεῖτε, ὅτι ἀπ' ἀρχῆς μετ' ἐμοῦ ἐστέ*¹². Za istinitost svega svjedoče, jer *καὶ ἀληθινὴ αὐτοῦ ἐστὶν ἡ μαρτυρία*¹³. Apostoli moraju biti svjedoci istog Isusa, istog nauka njegova u Jeruzalemu, Judeji, Samariji i do kraja zemlje¹⁴.

Lakše, u ostalom, razumijemo ovaj *οἴδαμεν* i o jednom sv. Ivanu, nego li bi kadri bili razumjeti *οἴμαι* 21, 25 za više njih. Ja barem nikako ne shvaćam¹⁵. Ivan sam o sebi (jednom, naravno!) miješa, kao i Isus¹⁶, sad plural, sad opet singular. Na pr. 1 Iv. 1, 1... ὁ

⁸ Plurale majestheticum«, koji još i danas upotrebljavaju papa, biskupi, kraljevi i druge visoke vlasti, kad nastupaju u svojstvu svoje visoke službe.

⁹ Razna acta, evanđeja, apokalipse i poslanice apostola apokrifne, od kojih se za mnoge ne zna vrijeme postanka.

¹⁰ Dr. Heigel, Die vier Evangelien, Freiburg i. B. 1916, S. 326--363.

¹¹ Lk. 1, 2.

¹² Iv. 15, 27.

¹³ Iv. 19, 35.

¹⁴ Dj. Apost. 1, 8. »Gospodin upozoruje, da Otac nebeski određuje, kad će se kraljevstvo pojaviti i da će Njegovo kraljevstvo biti općenito. Apostoli bit će Kristovi svjedoci po svem svijetu«. Dr. Fr. Zagoda, Nav. djelo, str. 214.

¹⁵ Gramatika i sintaksa uopće ni ne bilježe mogućnost takva govora i pojma.

¹⁶ Iv. 3, 11. 12.

ἀκηκόαμεν ὃ ἐωράκαμεν, dalje 12, 14. *καὶ ταῦτα γράφομεν*. U istoj poslanici: pogl. 2, 1 *ταῦτα γράφο*, dalje 2, 3. 5.: *Καὶ ἐν τούτῳ, γινώσκομεν*, a još dalje: retci 7. 8. opet singular *ὄκ ἐντολὴν καινὴν γράφω*. Ivan govori o sebi više manje u trećem licu, sakriveno¹⁷. Ali kad je dovršio svoje djelo o Bogu-Čovjeku, za kojeg je spreman na sve, u emfazi, da naglasi autentičnost svog djela, da pojača svoju tvrdnju, mijenja lice u svečani plural¹⁸. Nije razložno pomišljati¹⁹, da bi efeški svećenici ili drugi vjernici – što su u višem položaju, tim teže – bili tako slobodni ili nesavjesni, te da bi posred svetih, od Boga nadahnutih riječi, umetnuli svoje. Još više, da bi to učinili bez skrupula, kad su znali, da će sv. Crkva taj tekst primiti cjelovit i kao Božju riječ²⁰, napisanu od apostola *ὃν ἠγάπα ὁ Ἰησοῦς*. Pogotovo se ne bi usudili bili svećenici ili drugi časni kršćani efeški svjedočiti *ὃ μαρτυρῶν περὶ τούτων (καὶ ὃ) γράφας ταῦτα*, kad nijesu vidjeli događaja²¹.

Ivan nigdje u evanđelju ne piše svog imena. Ali to nije ni potrebno. Kako raspoznajemo razne auktore po dikciji i sadržaju, tako bez velikog truda možemo da uočimo odmah, što je napisao učenik, *ὃν ἠγάπα ὁ Ἰησοῦς*. To je Ivanova *μαρτυρία*²² dobro zasvjedočena *ἐσφράγισεν*²³ to njegov *σφαγίς* i *σίμειον*, to Ivanov *χάραγμα*²⁴ ljubavi. U starim kodeksima nema diobe na poglavlja i retke.²⁵ Svadje se nalaze ova naša dva retka.²⁶ Jasnih i samostalnih razloga nemamo, da ih danas odbacimo. Jer Ivan sam upotrebljava jednake riječi u 2 Iv. 12. i 3 Iv. 13, znak je, da su mu izrazi bili familijarni.

Već kod prvih tumača Novog Zavjeta nalazimo komentirano i ovo mjesto: kod Origena, sv. Ćirila Aleksandrijskog, Krizostoma, Augustina i drugih. Jednako i kod teologa i skolastika, od kojih da navedem samo jedno opće poznato mjesto. Sv. Beda Časni u 3. knjizi svog komentara evanđelju sv. Marka veli: »Solent Gentiles, qui contra Ecclesiam maledicta scripsere,

¹⁷ Naved. mjesto Iv. 19, 35. i dr.

¹⁸ Dr. Allioli, Die heilige Schrift, 6. Aufl. Bd. 8. Landshut 1846. k ovom mjestu: »Die gesteigerte Redeweise gleicht hier der obigen c. 12, 19: Phariseae ergo dixerunt ad semetipsos: Videtis quia nihil proficimus?«

¹⁹ Jačeg izraza osim »nije razložno« ne upotrebljavam.

²⁰ 1 Timot. 2, 13.

²¹ Poznata je svetost prvih kršćana i veliko štovanje, kojim su susretali Apostole i njihove spise kao i same uspomene na njih. Izjave sv. mučenika pred sucima i mučiteljima bjelodano svjedoče o njihovoj vjeri u Božansko podrijetlo sv. Pisma i pojedinih mu dijelova.

²² Iv. 3, 28—30.

²³ Iv. 3, 33.

²⁴ Apokal. 14, 11.

²⁵ Diobu na poglavlja i retke, kako ju u Novom Zavjetu imamo danas, proveo je oko 1550. god. Robert Stjepan.

²⁶ Osim gore navedenog **N*** Sinajitskog kodeksa.

improperare nostris, quod non habuerint plenam fidem Dei, quia numquam montes transfere potuerint. Quibus respondendum est, non omnia scripta esse, quae in Ecclesia sunt gesta, sicut etiam de factis Christi et Domini nostri Scriptura testatur.²⁷ Nitko ne sumnja, da se ove riječi jasno odnose na naše mjesto.

Po sebi se nameće jedno teološko-katoličko pitanje, po kojem bi se možda lakše i jednostavnije dala afirmirati autentičnost ovih dvaju redaka. Dekret Tridentinskog sabora — koji kasnije ponavlja *Vaticanum* i enciklika Leona XIII., »*Providentiſsimus Deus*« — govori o vulgati i njezinim dijelovima. Kanon, koji glasi: »Si quis autem libros integros cum omnibus suis partibus.... vulgata.... habentur, pro sacris et canonicis non susceperit«²⁸ ne ulazi direktno u pitanje autentičnosti ni vulgate ni njezinih dijelova. Vatikanski je koncil opetovao i usvojio kanon Tridentinskog i epitete »sacris et canonicis« je protumačio po formalnim uzrocima, naime »quod sunt a Deo inspirati, et ut tales Ecclesiae traditi«,²⁹ čime stvar biva dakako još jasnija. Rekao sam, barem ne direktno. Premda je teško teološki utvrditi inspiraciju i kanoničnost onih dijelova, koji bi bili ne-autentični, pogotovo u savezu s jednom autentičnom knjigom. Niti bi radili u namisli sv. Crkve, kad bi se služili kao negativnim argumentom u dekretu »*Lamentabili*« osuđenom 15. točkom: »*Evangelia usque ad definitum constitutumque canonem continuis additionibus.... aucta fuerunt*«,³⁰ jer znanstvenom istraživanju sv. Crkva ne postavlja zapreka, pače ga zahtjeva.

II.

Katolička egzegeza ima biti tradicionalna. Biće uspješna i bez bojazni, da egzegeta zastrani u tumačenju sv. Pisma, kada slijedi načela, koja su postavili sv. Oci. To je izričita i ujedno opravdana želja sv. Crkve. Sv. naš zemljak Jeronim postavljen nam je za uzor u tom radi obsežnog rada i čiste nauke. »*Utinam Catholici omnes auream Doctoris Maximij regulam sequentur, et Matris dicto audientes, intra terminos antiquos a Patribus positos*«³¹ et ab Ecclesia natos se modeste contineant.«³² Sv. Jeronim daje ta načela, ali ne na jednom mjestu, kao da bi ih htio sistematski utvrditi, nego zgodimice u svojim raznim djelima. U kratko rekao bih, da go-

²⁷ Homilija na blagdan sv. Grgura Čudotvorca; Rimski Brevijar 17. studenoga — PL 92, 274.

²⁸ D(enzinger) B(anwart) 784 — E(nchiridion) B(iblicum) 45.

²⁹ DB. 1787 — EB 91.

³⁰ Acta Apost. Sedis 40 (1907), 470—478 — DB 2015 — EB 199.

³¹ Prov. 22, 28.

³² Enciklika Benedikta XV., »*Spiritus Paraclitus* od 15. IX. 1920. prilikom 1500. godišnjice smrti sv. Jeronima. Acta Apost. Sedis 12 (1920) 380—422. — DB 2186 — K 188 (2188) — EB 457—508 (487).

vori: de inventione i de expositione sensus. Za prvo zahtjeva, da se ispituju sve prilike — slično onome, što rade moralisti u zahtjevu za svaki moralno dobar čin: quis, quid, ubi, quibus auxiliis, cur, quomodo, quando.³³ Kod ekspozicije se u glavnom zalaže za historijski, literarni smisao, iz kojeg slijedi i na kojem se bazira spiritualni.³⁴

Od Otaca Istočne Crkve je katolička hermeneutika kodificirala, rekao bih, neka načela sv. Ivana Krizostoma, kao na pr. »Scopus auctoris est attendendus«. ³⁵ »Inspirando Spiritus Sanctus, utitur *συχναία βία*: usibus et modo humani sermonis atque humanae intelligentiae sese aptat. Sed simul S. Scriptura habet *ἀκριβείαν*, hoc est, veritatem rerum et proprietatem locutionum«. ³⁶ »Historia cognoscenda et proprietates sermonis observanda est«. ³⁷

U ovoj svojoj radnji tumačeći Iv. 21, 25, držaću se ovih načela Sv. Otaca i onih opće hermeneutike. Najprije da iznesem nekoliko primjera, što su drugi rekli. Slijedeći historijski red, navesti ću nekoliko od sv. Otaca, zatim teologa do današnjih egzegeta.

Mnogi su u tumačenju Iv. 21, 25, izveli vrlo lijepe zaključke. Neki su riječi uzimali previše materijalno, računali matematički, davali riječima značenje sve drugčije, nego li obično imaju u životu ljudi. Drugi su se čak ismjeivali i iznesli stvari, koje njima samima nimalo ne služe na čast. Mnogi pak preskromno uzimaju uzvišene riječi i zaključuju, da je sv. Ivan ovim retkom htio reći, da nema dovoljno materijala za pisanje.³⁸

Origen tumači ovo naše mjesto o spoznaji pozivajući se na Mat. 19, 11 *ὁ πάντες χωροῦσιν τὸν λόγον τοῦτον*³⁹ i na Apok. 10, 4 *σφράγιον ὃ ἐλάλησαν αἱ ἐπτὰ βρονταί, καὶ μὴ αὐτὰ γράψῃς*.

Rupert Tuicijski veli, da ih zato nije bilo moguće napisati, jer su neshvatljiva. Sv. Ivan Hrizostom i s njim Teofilakt riješavaju kratko ovo mjesto, koje da je istinito *μετὰ*

³³ Praefatio in Epist. ad Ephes: »... Commentatoris esse in sensum Prophetæ et Apostoli ingredi, intelligere cur scripserint, qua sententiam suam ratione firmaverint, quid adhibuerint in Veteri Lege proprium Idumæi, Moabitæ, Amomitæ... quid rursum in Novo Testamento Romani, Galatæ, Corinthii...«, PL 26, 469.

³⁴ Epist. ad Fabiol. 1, 1. In Isaiam 4, 174: »Historiæ tamen primum locum esse dandum et ubi plena intelligentia et aedificatio habeatur, reiciendâ est allegoria et quævis spiritualis interpretatio. Spiritualis interpretatio sequi debet ordinem historiæ. — PL 22, 698.

³⁵ In Ps. 3. homil. initium — PG 55, 35.

³⁶ PG 55, 71 i 53, 121.

³⁷ PG 56, 157. 158.

³⁸ Napisi su u Efezu bili vrlo rijetki. Mogao ih je kupiti čovjek, kao i za pisane nosahe pripremljene kože magaraca i drugih životinja, samo za skupe novce.

³⁹ *τοῦτον* fali kod Origena, B i nekih latinskih prijevoda.

πίστεως, to jest, imaš vjerovati. Nekima je ovaj redak dao povoda, te su zašli u Kristološka pitanja dijeleći u Kristu Božansku od njegove Čovječanske moći. Ima tumačitelja, koji *τὸν κόσμον* našega retka uzimaju za čovjeka, da je apostol govorio o mikrokozmu, koji ne može sve shvatiti. Sv. Leon Veliki govori duhovito pjesnički: »Excedit... humani eloquii facultatem divini operis magnitudo; et inde oritur difficultas fandi, unde adest ratio non tacendi... Et ideo numquam materia deficit laudis, quia numquam sufficit copia laudatoris.«⁴⁰

Sv. Augustin: »Non spatio locorum, credendum est mundum capere non posse, quae in eo scribi quomodo possent, si scripta ferret? Sed capacitate legentium comprehendere fortasse non possent: quamvis salva rerum fide, plerumque verba excedere videantur fidem. Quod non fit quando aliquid quod erat obscurum vel dubium, causa et ratione redita exponitur: sed quando id quod apertum est vel augetur vel extenuatur, nec tamen a tramite significandae veritatis erratur: quoniam sic verba rem quae indicatur excedunt, ut voluntas loquentis nec fallentis appareat, qui novit quo usque credatur, a quo vel ultra quam credendum est vel minuitur loquendo aliquid, vel augetur. Hunc loquendi modum Graeco nomine, non solum Graecarum, verum etiam Latinarum litterarum magistri Hyperbolem vocant. Qui modus, sicut hoc loco, ita in nonnullis aliis divinis litteris invenitur, ut est: Posuerunt in coelum os suum: et, Verticem capilli perambulationum in delictis suis: et multa hujusmodi, quae Scripturis Sanctis non desunt, sicut alii tropi, hoc est locutionum modi. De quibus operosius disputarem, nisi Evangelista terminante Evangelium suum, compellerer meum terminare sermonem.«⁴¹

Sv. Ćiril Aleksandrijski veli, da je između bezbrojnih čudesa i preslavnih djela Spasiteljevih izabrao Evandelista ova, koja slušateljstvu donose najveću korist za vjeru i čudoređe — *αὶ ἐκ μυρίων ἐλήφθη ταῦτα...*⁴² Sv. Izidor Peluzijski u svojoj poslanici na ovo mjesto veli, da je čovjek mali svijet i sastoji se iz svih elemenata kao i ostali svijet. Već objavljena čudesa ne razumije, zato se ne pišu još uzvišenija, jer ih »svijet« ne može obuhvatiti: *ἐπειδὴ κόσμος σύντομος ὁ ἄνθρωπος ἐστὶ πάντων τῶν τοῦ κόσμου συμπληρωτικῶν μετέχων στοιχείων. Ἄ τοίνυν ὁ ἄνθρωπος ἀπέθανος ὢν, ὡς τὰ πολλὰ οὐκ ἐχώρει θαύματα, ὡς ὑπερνή καὶ θεία, τῶν καὶ πρόποτε φθασάντων, ἐψηλότερα καὶ μεγαλοπέσειερα, ταῦτα μὴ χῶρειν τὸν κόσμον ἐστοχάσατο*⁴³.

Isti sv. Izidor u drugoj svojoj poslanici Afrodiziju govori, da je Iv. 21, 25 hiperbola, ali smanjena. I da osvijetli ovu, navodi više

⁴⁰ Sermo 9. de Nativitate — Rimski Brevijar, 4. lectio Dom. infra Octav. Nativ.

⁴¹ In Joannis Evang. tract. CXXIV — PL 35, 1976.

⁴² Expositio in Jo. Evang. — PG 74, 755.

⁴³ Lib. I. Epist. 209. Gigantu — PG 78, 337. 338.

primjera iz Starog Zavjeta kao na pr. Dan. 3, 5; Exod. 3, 18; Ps. 106, 26, koje su čiste i velike hiperbole, dok je Iv. 21, 25 po riječi *οἶμαι* vrlo ublažena. Zatim govori, u istinu klasički, o ovoj kao i o hiperbolama u opće: „Ὅτι γὰρ ἀφῆκεν αὐτήν (t. j. hiperbolu) ἀπλῶς, ἀλλ' ἐκόλασεν. Ὁ δὲ τὰς ὑπερβολὰς κολλάζων, δύο ποιεῖ καὶ τὸν ἑαυτοῦ δεικνύει πόθον, καὶ τῆς ἀληθείας ἀπειται“⁴⁴.

U istoj svojoj poslanici dalje tumači, kako griješnici ne mogu shvatiti krijeposti protivne njihovim grijesima, tako ni svijet, koji Krista nije poznao,⁴⁵ ne može poznati, shvatiti djela Kristova. Ponovno o mikrokozmu. *κόσμον δὲ καλεῖ, τὸν περὶ τὰ κοσμικὰ καὶ γῆκα πράγματα, ἐπισημίζον ὄχλον· περὶ οὗ ἐδύξθη*. „Καὶ ὁ κόσμος ἀπὸν οὐκ ἔγνω“. Ὁ δὲ χωρεῖ δὲ ὁ εἰρημένος κόσμος· οὗ τὸ ὄν, ἀλλὰ τὸ πῶς· οὗ διὰ πλήθος πραγμάτων ἀλλὰ διὰ μέγεθος πραγμάτων“⁴⁶.

Hadrijan u svom komentaru, kad je došao do ovoga mjesta, veli jednostavno, da je rečeno *καθ' ὑπερβολήν* i kasniji pisci kao i teolozi i egzegete su jedinstveniji u tumačenju. Flacijerius veli, da je hiperbola, ali da se ne nalazi samo kod Iv. 21, 25, nego sličnih izražanja ima na mnogo mjesta u sv. Pismu.⁴⁷ Kornelije a Lapide ponavlja isto, pače s riječima mnogih pisaca starijih vijekova.⁴⁸

Dr Kristemaker u svom komentaru na ovo mjesto doslovce veli: »Hohe Bewunderung spricht sich in Hyperbeln aus. In den drei Jahre, da Jesus hervortrat öffentlich, und lehrte, wie vieles hatte er da gethan und gewirkt! viele, grosse, herrliche Wunderthaten! Wie vieles gelehrt und gesprochen, an wie vielen Orten, im Tempel, in den Synagogen, in Städten, in Flecken, auf dem Lande, am Ufer des Meeres, in Wüsten, auf Gebirgen, bei Tage und oft bei Nacht! Zu wie vielen: zum Volke, zu Schriftegelehrten, zu hohen Priestern, zu seinen Jüngern, zu Allen, die zu ihm kamen, auch vom Auslande her! Der Evangelist Matthäus sagt: »Jesus... 4, 23—25«.⁴⁹

Dr Allioli: »Wollte man alle Worte und Thaten Christi einzeln aufschreiben, so würde die Welt mit beinahe unzählbaren Büchern angefüllt werden«. Zatim nastavlja već sprijeda citirano.⁵⁰ Dr Klofutar veli, da je istina ovog retka Ivanova očevidna iz dnevnih događaja i iskustva, koje može svaki promatrati. »Videmus quotannis de vita, gestis Christi tot fieri conciones, tot lectiones, tot sermones, tot scribi libros, tot commentaria, ut eos nume-

⁴⁴ Lib. II. Epist. 99 Afrodisiju prezbiteru —, PG 78, 541.

⁴⁵ Iv. 1, 10. Slično kao Origen Mat. 19, 11.

⁴⁶ Nav. mj. — PG 78, 543. 544.

⁴⁷ König, Stilistik, Rhetorik, Poetik in Bezug auf die Biblische Literatur. S. 72.

⁴⁸ Comment. in S. Script. (edit. Crampon 1878), vol. 16, p. 652—653.

⁴⁹ Komentar, Grätz 1826. Bd IV, S. 334—335.

⁵⁰ Navedeno djelo, bilj. 18.

rare sit impossibile; adeoque si mundus duraret in aeternum, idem quotannis semper fieret, quae omnia, si in unum colligas, mundus ea non caperet.⁵¹ Lagrange: »Si l'hyperbole paraît un peu fort, elle est du moins le reflet de l'impression profonde produite sur les disciples de Jean par son enseignement oral et par les vues indéfinies qu'il leur avait ouvertes sur l'action de Jésus. Puisque le disciple bien — aimé avait cessé d'écrire, ce n'était pas à eux à faire connaître les merveilles dont il avait reçu l'intelligence en reposant près du cœur de Jésus.«⁵²

Naš egzegeta Dr Zagoda veli: »Hiperbola. Evandelista hoće da kaže, da bi se još mnogo i mnogo dalo pisati o životu i djelima Božanskog Spasitelja.«⁵³

U razno doba različita mišljenja. Neka tumačenja ne trebaju posebnih komentara, a drugima, koja ne mogu primiti, moja će izlaganja u pozitivnoj formi, vrijediti kao odgovori.

III.

Velika se većina⁵⁴ Otaca i egzegeta u čitavoj kršćanskoj prošlosti i danas slaže, da Iv. 21, 25 sadržaje hiperbolu. Međutim prije nego pristupim samom tumačenju, radi boljeg razumijevanja, spomenut ću poznata načela.

Sv. je Ivan pisao historiju, život Isusov, prošlost Njegovu, djela, koja *ἔποίησεν*.⁵⁵ Kad ne bismo tumačili historijski ovaj redak, mogli bi izvrnuti pogibelji historijski karakter samoga djela, jer ovaj redak je iste vrsti kao i samo djelo, on je rekapitulacija čitavog djela. Protivnici bi izrabili i po svojoj logici »ex singulo ad totum« zaključili, da je Ivanovo Evanđelje sama simbolika, tip, mistika i dr.⁵⁶

Principe, kao sv. Oci,⁵⁷ daje nam i dogmatski traktat o inspiraciji. Duh Sveti može govoriti historijski, proročki, didaktički, pjesnički; u kratko: može se služiti svim načinima govora, koje upotrebljavaju ljudi. Ali drugčija je istina historije, drugčija pjesme, drugčija ostalih načina. Svrha i značenje nekog mjesta u sv. Pismu učit ćemo najbolje, ako pazimo na način, kako je izrečeno, zna-

⁵¹ Comment. in Evang. Sti Johannis, na ovo mjesto.

⁵² L'Évangile selon Sainte Jean, na kraju.

⁵³ Navedeno djelo, bilj. 1. str. 217.

⁵⁴ »Većina« velim, ne »svi«, jer neki premda vele, da je hiperbola, ako mjesto tumače o spoznaji, hiperbolu stvarno nijeću; djela se Isusova u istinu ne mogu spoznati; čovjek ne može Boga razumjeti, Origen; mikrokozmos, sv. Izidor; futuristički Klofutar; mistične aplikacije i drugo.

⁵⁵ Lepin protiv Loisy, Le quatrième Évangile. Acta Apost. Sedes 40 (1907) 383—DB 2112 — EB 182.

⁵⁶ Acta Apost. Sedes kao gore 470—478 — DB 2016—2018 — EB 200—202.

⁵⁷ Vidi sprijeda sv. Jeronim i sv. Ivan Hrizostom.

čenje riječi, kojima je izrečeno u tekstu, kontekstu i paralelama.⁵⁸ *Κόσμος* se uzima u mnogostrukom značenju. U evanđelju sv. Ivana i u značenju *αἰών*.⁵⁹ Svakako prvo, literarno značenje je svijet u smislu: zemlja, krug zemaljski, vidljivo, materijalno, realno, prostorno, što objektivno izvan nas postoji.⁶⁰ Ako se pak ima uzeti metaforički ili kako drukčije, tada nam je u tekstu već jasno, da je isključeno literarno značenje. *χωρέω*, (*χώρος*, spatium), habeo spatium ad recipiendum aliquid vel aliquos, capio; germ.: fassen; dicitur de loco, vase, mensura etc.; a) proprie Joan 2, 6; 3 Reg. 7, 26; Joan 21, 25.⁶¹

Dakle, prema prvotnom značenju ovih dviju riječi, od kojih proizlazi sva teškoća, ne može se *κόσμος* uzeti u smislu mens, intellectus, čovjeka; prema tomu ni *χώρειν* u smislu poznati i razumjeti. Literarno dakle značenje Iv. 21, 25 je: Isus je toliko mnogo djela učinio, da kad bi se ona jedno po jedno — »redom« opisala, čitav svijet ne bi mogao obuhvatiti napisane knjige.

»Multa profecto Servator noster gessit, multa dixit vel in publicis orationibus vel in privatis colloquiis, quae in nostris evangelii desiderantur. Quomodo ergo factum est, ut nullum tantarum rerum vestigium ad nos pervenerit? Erantne Apostoli et primi illi discipuli dominicae memoriae adeo negligentes, ut illa penitus non curarint? Ut de illis numquam locuti fuerint? Quodsi sunt locuti, quomodo primi fideles rerum narratarum memoriam in oblivionem penitus abire permiserunt?«⁶² Na mnogo mjesta čitamo, da je Isus mnogo rekao i učinio, a da ne saznajemo, što je rekao i učinio.

Papija, hijeropolitanski biskup, učenik sv. Ivana, poznao je sva četiri Evanđelja. Ipak, u onom glasovitom fragmentu, koji je na grčkom jeziku sačuvan kod Euzebija, Hist. Eccl. III, 39, 3—4,⁶³ nije se zadovoljio samo čitanjem knjiga o Isusu, nego je nastojao, da čuje, što su govorili učenici Isusovi ili oni, koji su ove slijedili. *ὁ γὰρ τὰ ἐκ τῶν βιβλίων τοσοῦτόν με ὡσελεῖν ὑπελάμβανον, ὅσον τὰ παρὰ ζώσης φωνῆς μενούσης*. Vjerovao je, da to polazi od samog Spasitelja: *ὁ γὰρ τοῖς τὰ πολλὰ λέγουσιν ἔχαιρων, ὥσπερ οἱ πολλοί, ἀλλὰ τοῖς τάληθῆ διδάσκουσιν, οὐδὲ τοῖς τὰς ἀλλοτριᾶς ἐντολὰς μνημονεύουσιν, ἀλλὰ τοῖς παρὰ τοῦ Κυρίου τῆ πίσι δεδομένας καὶ ἀπ' αὐτῆς παραγνομέας τῆς ἀληθείας*.

⁵⁸ P e s c h, De Inspiratione 1905 (id. 1925) — lib. II. pg. 402 ss.

⁵⁹ Vidi bilješku 45. mog članka u Bogosl. Smotri, Br. 1. str. 9. ov. g.

⁶⁰ Z o r e H, Lex. Graec. N. T. (2. ed. 1931), col. 729—731, br. 4) Joan. 21, 25.

⁶¹ Isti, kol. 1462—1463.

⁶² A l. G. d a F o n s e c a u Verbum Domini 2 (1922) p. 301 pod naslovom »Agrapha« donosi na str. 300—309. neka non-scripta u sv. Pismu, a u Tradiciji se postavljaju u usta kojem biblijskom licu ili samom Spasitelju.

⁶³ F u n k, Patres Apostolici I, 350 ss.

IV.

Hiperbola: Mensuram transcendere, excedere, superare; jacio aliquid super, trans; trajectio, eminentia, praestantia, excellentia, excessus, ingens magnitudo, sublimitas, supra modum — *καθ' ὑπερβολήν* — pervalde, summopere i t. d.⁶⁴ Hiperbolu lijepo karakterizira i determinira sv. Augustin,⁶⁵ koja je drugim riječima opisana, dozvoljeno uvećanje istine, koje se odmah pozna, a biva prema duhu dotičnog jezika. Ova se figura nalazi u svim jezicima, sviju naroda, kojih poznamo literaturu. Nije isključena od nijednog evropskog jezika, ali navlastito vole orijentalni narodi pretjerivanja i izgradene hiperbole, tako da u opće njihove izjave treba uvijek uzimati s oprežnošću.⁶⁶ U hrvatskom jeziku: Manji od makova zrna. Ni koliko bi muha na peru ponijela. Jeste silna vojska u Turaka, svi mi da se u sô prometnemo, ne bi Turkom ručka osolili.⁶⁷ Ni kod Rimljana nije hiperbola bila nepoznata. »Praesertim quum illi eam gloriam consecuti sint, quae vix coelo capi posse videatur.«⁶⁸ »Ferrit aurea sidera clamor.«⁶⁹ »Cum sidera tangerem gloria.«⁷⁰ I »Non, milij linguae si centum sint, oraque centum, ferrea vox, omnes scelerum comprehendere formas, omnia poenarum percurrere nomina possim.«⁷¹

Grci obiluju hiperbolama u svojoj literaturi. Navesti ću samo jednu od poznatih: *ἔστι γὰρ ἀμφοτέρωσιν ὀνειδέα μὴ ἴσασθαι πολλὰ μάλ' οὐδ' ἂν νῆς ἐκατόμβος ἄχθος ἄροισι*.⁷²

König je sakupio razne figure kod mnogih naroda. Tako navada i mnogo primjera za hiperbole.⁷³

Kinez neki, iza putovanja po Europi, pripovijeda svojim u stihovima, što je sve vidio, pa veli: »U Londonu, u Engleskoj su kuće tako visoke, da s njihovih krova možeš pobrati zvijezde na nebu.«⁷⁴ Sirska, pa arapska literatura obiluje ovakovim i još većim slikama. »Jašio je na krilima vjetra«⁷⁵ ili ona, koju čitamo u pjesmi Amrou-ovoj: Moal-

⁶⁴ Zorell, nav. dj. kol. 1363—1364.

⁶⁵ Naved. mj. PL 35, 1976.

⁶⁶ Vigouroux, Dictionnaire de la Bible, t. V. col. 793 ss.

⁶⁷ Petračić - Zagoda, Poetika, školska knjiga za V. razr. gimnazija.

⁶⁸ Cicero, Phil. II, 44.

⁶⁹ Vergilius, Georg. 1, 318.

⁷⁰ Isti, Aen. 2, 488.

⁷¹ Isti, Aen. 7, 625—627.

⁷² Homer, Ilijada XX, 246—247. Veličina se lada mjerila po broju veslača.

⁷³ König, navedeno mjesto str. 70—77.

⁷⁴ Abel Remusat, In Kiao Li (= blizanci), t. I. p. 41 (u lat. prijevodu).

⁷⁵ Wenrich 161.

Ia ka t, gdje se opisuje jakost arapskog plemena Tagleb: »Ispunili smo svu zemlju i preuska je za nas;⁷⁶ naši brodovi pokrivaju površinu mora. Svijet je naš, i što god se rodi, nama pripada... i nema toga, koji bi se mogao usprotiviti našoj moći. Naša dojenčad istom biva otklonjena s prsiju majka i vidimo već pred njom klečati sa strahopočitanjem najmoćnije heroje svijeta.«⁷⁷

Josip Flavije kad pripovijeda, kako Bog obećaje Jakovu i njegovu potomstvu zemlju Kanaan, veli: »i napunit će more i zemlju i sve, gdje god sunce svijetli.«⁷⁸ I poslije razorenja Jeruzalema po Titu govori o obećanju, koje je Bog dao Jakovu po anđelu protiv onih, koji bi htjeli podjarmiti židovski narod, da »nitko od smrtnika ne će nadmašiti jakošću ovaj rod«.⁷⁹ Strabon, čiji tekst donosi Flavije: »Prodrli su u sva mjesta i nemoguće bi bilo naći prostora, koji nije primio židovskog plemena ili da nije zaposjednut po njima.«⁸⁰ Rabinska književnost nadmašuje sve dosad navedene primjere. Čudesa i druge pripovijesti, koje se ondje navode, tjeraju čitatelje u smijeh i sažaljenje. Jer i u današnjoj literaturi ima hiperbola, ali tako velike pretjeranosti ipak ne nalazimo. Samo koji primjer bit će dostatan. »Rabbi Johanam veli: Kad bi svi ljudi bili pisari, sva stabla šumska pera, sve vode i mora crnilo, a plavetilo svoda nebeskog pergamena, sve to ne bi dostajalo, da se ispiše nauk i mudrost, koju sam ja primio od svog učitelja.«⁸¹ Drugi, nešto čedniji od prvog, gotovo istim riječima pripovijeda, kako je nemoguće opisati blagost i dubinu srca kneževa.⁸² U Talmudu čitamo: »Na prijelazu Crvenog mora pjevale su noseće žene i sami začeci u utrobama majka.«⁸³ U apokrifima nalazimo najveće hiperbole u opće. Sličnih nema nigdje. Najsmionije hiperbole upotrebljavaju ovi auktorji s najvećom lakoćom, što se drugi ne bi nikako usudili činiti. Sibila, nastariji apokrif, oko 150. godine prije Krista, veli: »Totum universum, terra et mare Judaeorum plenum est.«⁸⁴ Kad pak apokrifi, osobito oni stariji (a i noviji, koji su židovskog podrijetla one skoro nadmašuju), opisuju židovski narod, njihove sposobnosti i vrline, pa nagradu, koja taj narod čeka, i kazne, koje će druge zateći, teško je to današnjemu čovjeku i čitati, jer je neprobavljivo. I ako zna, da su sve to tropi,

⁷⁶ V. Genes. 13, 16: »nec poterat eos capere terra...« Ovdje svakako u relativnom smislu.

⁷⁷ Memoires sur l'origine et les anciens monuments de la littérature des Arabs. Memoires de l'Academie des Inscriptions, t. 50, p. 260.

⁷⁸ Jos. Flav., Antiquitates Judaicae I, XIX, 1.

⁷⁹ Isto I, XX, 2.

⁸⁰ Isto XIV, VII, 2.

⁸¹ Jalkut, fol. I, 1.

⁸² Sabbath, fol. XI, 1.

⁸³ 6 Sota 30 T.

⁸⁴ Sibil. III, 271.

pjesnička upotrebljavanja, nepodnosivo je, jer je šovinizam odvratniji i kad je zaodjenut lijepim ruhom. Današnji pisci, osim nekih prebujne fantazije, računaju i opisuju veličine metrima, plohe i prostore kvadratima i kubima, a krijeposti kao i ostale apstraktne pojmove u relativnim odnosima prema priznatim uzorima i opće primljenim definicijama.⁸⁵ Nada sve se ističu hiperbolički opisi kozmoloških pojava na koncu svijeta. Ovdje ne vrijedi opći pojam o hiperboli, da je ona smioniji trop. Jer su pretjerane, uzimaju se zato općenito u metaforičkom značenju. Tako na primjer čitamo o strašnim bičevima, koji će potpuno uništiti svijet.⁸⁶ Dalje u nastavku (40, 30) se te kazni opetuju, što suponira, da svijet nije uništen. Zvijezde će se vidjeti posred bijela dana. Židovske će majke, kao obično, radati djecu, a nežidovske — goim — radat će pse.⁸⁷ Iz kamenja će izvirati krv.⁸⁸ Zvijeri će ljudima posluživati, a zmije otrovnice poslušat će i pokoravat se nejakoj djeci.⁸⁹

V.

Hiperbola nema samo u svjetovnoj i apokrifnoj literaturi; mnogo ih nalazimo i u sv. Pismu Starog i Novog Zavjeta. Imade ih u pjesničkim, didaktičkim i u čisto historijskim dijelovima. U tumačenju biblijskih hiperbola treba se držati načela o hiperbolama uopće kao i onih o tropima. »I s te strane čuju se mnogo puta objekcije protiv sv. Pisma, ali većinom su bez pravoga temelja s razloga, što se tropi i hiperbole uzimaju u doslovnom smislu riječi.⁹⁰ Kao što sam već gore spomenuo, da proizlazi hiperbola i ostali tropi iz duha dotičnog jezika, zato prema navedenom egzegetskom načelu sv. Hrizostoma »*Historia cognosconda et proprietates sermonis observanda est*«,⁹¹ potrebno je za naš slučaj pripaziti na osobine jezika sv. Pisma.

Primjeri, koje sam naveo u IV. dijelu, su po većini iz semitskih jezika. Novi Zavjet, i ako je pisan grčki,⁹² pokazuje i ima čisto semitski način mišljenja i izražavanja. To opaža i slabiji poznavalac semitskih jezika. Naumice sam zato izabrao većinu onih primjera, jer oni ilustriraju to iz bližega. Vrijedno je ujedno spomenuti, da je hebrejski jezik, kao i ostali semitski, u svojem riječniku i pregibanju jako konkretan i materijalan. Apstraktni pojmovi, koji bi samostalno stajali, vrlo su rijetki; i

⁸⁵ Za Boga vrijedi apsolutno, koji pojam izražavamo obično superlativom.

⁸⁶ Henoch 18, 90.

⁸⁷ Sibil. II, 151. 161.

⁸⁸ Sibil. III, 803.

⁸⁹ Baruh sirski pogl. 73.

⁹⁰ Vigoureux, nav. dj.

⁹¹ PG 56, 158 (nav. bilj. 37).

⁹² Ovim ne ulazim u pitanje originalnog jezika sv. Mateja.

apstraktnosti se opisuju konkretnim slikama. I otuda mnogo hiperbola u izrazima.⁹³

Ivan 21, 25, je hiperbola. Kao takva nije osamljena u sv. Pismu. Već u knjigama Starog Zavjeta ih susrećemo mnogo, pače više nego li u onim Novog Zavjeta. Gen. 3, 15 veli Bog zmiji: »super pectus tuum gradieris et terram comedes — odmet i prezir«.⁹⁴ Gen. 11, 4: »faciamus nobis civitatem et turrim, cujus culmen pertingat ad coelum«. Gen. 13, 16: »Faciamque semen tuum sicut pulverem (tamquam harenam) terrae: si quis potest hominum numerare pulverem terrae, semen quoque tuum numerare poterit«. Na ovo veli sv. Augustin: »... quod et locutione dictum est, quam Graeci vocant hyperbolem: quae utique tropica est, non propria. Quo tamen modo, uti solere Scripturam, nullus qui eam didicit ambigit«.⁹⁵ Gen. 29, 31: »Videns autem Deus, quod (Jakov) despiceret Liam...« mjesto »manje ljubi«. Num. 13, 34: »Ibi vidimus monstra quaedam filiorum Enae de genere giganteo: quibus comparati, quasi locustae videbatur«. Na ovo se odnosi Deut. 1, 28: »... et nobis statura procerior: urbes magnae et ad coelum usque munitae...«. Deut. 10, 22, u drugom svom govoru, koji je Mojsije održao preko Jordana narodu Izraelskom, potsjećajući ga na Božja dobročinstva, veli: »In septuaginta animabus descenderunt fratres tui in Aegyptum: et ecce multiplicavit te Dominus tuus sicut astra coeli«.

Možemo dakle zaključiti na duh i način izražanja, rekao bih skoro redovitog, onog naroda, kad toliko primjera hiperbola nalazimo u knjigama, u kojima se nalazi bit zakona i odredba. Ali još više hiperbola nalazimo u drugim knjigama. Na pr. 2 Reg. 10, 5, gdje David oplakuje Saula i Jonatu: »... aquilis velociore, leonibus fortiores«. 3 Reg. 4, 20 slično se opisuje veličina i slava Salamunova i njegova naroda. Psalmi, koje u liturgiji dnevno molimo, nikako nijesu bez hiperbola. Uz ostale stvari, potrebno je i na to pripaziti. Ps. 6, 7: »Laboravi in gemitu meo, lavabo per singulas noctes lectum meum: lacrymis meis stratum meum rigabo«. Ps. 17, 43: »Et comminuum eos ut pulverem ante faciem venti, ut lutum platearum delebo eos«. Hiperbolične prispodobe Ps. 21, 15: »... factum est cor meum tamquam cera liquescens... Ps. 63, 3: »Quia exaceruerunt ut gladium linguas suas«. Jasne su hiperbole u opisivanju čudesa Velikoga Kralja u Ps. 113, 3. 4.: »Mare vidit et fugit: Jordanis conversus est retrorsum. Montes exultaverunt ut arietes: et colles sicut agni ovium«.

Daleko bih zašao, kad bih iz svake knjige htio navesti samo po jedan primjer. Ali da potvrdim svoju izreku glede duha i načina

⁹³ Joüon, L'Évangile de Notre Seigneur Jésus-Christ, Paris 1930, Avant-propos pp. VII—XXI.

⁹⁴ N. B. Ovdje presumiram teološko značenje i tumačenje samih mjesta u Bibliji. Obazirem se samo na literarni izraz. Ova napomena vrijedi i dalje za druga mjesta, osim da inače što spomenem.

⁹⁵ De Civitate Dei 16, 21 — PL 40, 99.

izražavanja hebrejskog jezika, pa jer sam naveo primjere iz historijskih i pjesničkih knjiga, neka bude mjesto i za par primjera iz proškog dijela. Tim više, što je kod proroka jezik elegantniji i u historijskoj hebrejskoj gramatici zauzumlje odlučujući stav. Iz aija 14, 7. 8. veli, da se i neživa bića vesele nad propašću Kaldejaca: »Conquievit et siluit omnis terra, gavisata est et exultavit; abietes quoque laetatae sunt super te et cedri Libani«. Iz. 14, 13. opisuje oholost babilonskih kraljeva izrazima, kojima se opisuje oholost sotone: »In coelum conscendam, super astra Dei exaltabo solium meum, sedebo in monte Testamenti, in lateribus Aquilonis«. O dobrima Novog Zavjeta Iz. 55, 12. veli: »Montes et colles cantabunt coram vobis laudem, et omnia ligna regionis plaudent manu«. Iz. 60, 31. navješćuje oslobodenje po Ciru iz ropstva i utjehu: ... qui autem sperant in Domino, mutabunt fortitudinem, assument pennas ut aquilae«. Jednako kod Jeremije 48, 40; 51, 53; Treni 4, 19; 5, 10; Habakuk 1, 5—11; 2, 11. Joel glasovita hiperbolička parabola o skakavcima i t. d. kod svih proroka i svih knjiga.

Novi Zavjet u tim figurama ne zaostaje za Starim Zavjetom. Ipak moram ustvrditi, da sv. pismo u opće ne dostiže ni profanu, ni apokrifnu literaturu istočnih naroda, ni brojem, ni veličinom hiperbola. Ove biblijske nijesu ni tako teške ni zagonetne, kao istočne; većinom su jasne i bez velikog studija. Osim toga potcrtavam, da se u biblijskim hiperbolama nalaze svi potrebni literarni elementi, kao i u drugim lijepim književnostima, pa ih zato treba tumačiti po istim načelima.

Sv. Matej 6, 3: »...nesciat sinistra tua, quid faciat dextera tua«. 9, 35: »...omnes civitates et castella... omnem languorem et infirmitatem«. 13, 32: »...minimum quidem est omnibus oleribus«. ⁹⁶ 13, 34. 35: »...et sine parabolis non loquebatur eis«, možda mjesto, da je često govorio u parabolama.⁹⁷ O značenju i realnom tumačenju, kako sam prije spomenuo, ovdje nije govor.⁹⁸ Premda

⁹⁶ Vele neki, da u to doba nije bilo u palestinskim vrtovima *λάχανον*, koje bi zbilja imalo manje sjeme od *σίνσπις*. Međutim egzegete daju ovom razna značenja. Drugi vele, da je ova poredba bila proverbijalna kod rabina i uzimala se hiperbolički za oznaku sitnosti, malenkosti.

⁹⁷ Zorell, nav. dj. kol. 984—985 *παραβολή* osobito br. 3., 4. i 5. comparatio, similitudo. מִשְׁלָּה, חִדְוָה, מְלִיצָה, ali u ovim slučajevima najbolje odgovara מִשְׁלָּה = sličnost.

Vrlo dobro ilustriraju parabolu susjedni semitski jezici: u arapskom jeziku matsa, mata, a znači: kao, sicut, dakle prisposobljanje, poredivanje, comparatio; u asirskom (akadskom) ma ša lu znači jednak, u smislu prave polovice. מִשְׁלָּה Prov. 26. je *δμοτος, όμοία, όμοιόθη* i slično.

⁹⁸ Vidi opasku u bilj. 94.

je govor u parabolama u to doba bio skoro redovit,⁹⁹ i Isus se prilagodio psihologiji svojih slušača, jer je ovaj način govora bio podjednaki i uspješniji, da ih u svojoj nauci pouči,¹⁰⁰ ipak je ovakova ekskluzivnost prevelika hiperbola. Čitamo inače, da je Isus govorio i bez figura i metafora.¹⁰¹ Iste riječi nalazimo i kod Mk. 4, 33. 34. Kod Mat. 19, 24. je ista hiperbola, koja se nalazi u Talmudu i Koranu:¹⁰² »Facilius est camelum per foramen acus transire, quam divitem intrare in regnum coelorum«. 22, 24: »... excolantes culicem, camelum autem deglutientes...«.

Sv. Marko, i ako piše za Rimljane, koji su ga sami molili, »da lakše zapamte propovijedanje Petrovo«,¹⁰³ ipak govori palestinским načinom u raznim figurama. U ostalom sprijeda sam naveo par primjera iz Cicerona i Virgilija, koji jasno pokazuju, da hiperbola nije bila Rimljanima strana i nepoznata. Mk. 1, 33: »et erat omnis civitas congregata ad januam«. 3, 10: »... ita ut irruerent in eum ut illum tangerent quotquot habebant plagas«.

Sv. Luka se u svojim spisima odlikuje jasnoćom. Ostale evanđeliste nadmašuje čistoćom jezika. Školovan je čovjek i rodnom iz Antiolije, helenista. Ipak se sa svojim slikama, pa i hiperbolama ne razlikuje od ostalih. Mnoge hiperbole su kod njega opetovane, koje se već nalaze u Evanđeljima sv. Mateja i Marka. Lk. 2, 37: »... non descendebat de templo, jejuniis et obsecrationibus serviens nocte ac die«. ¹⁰⁴ 18, 14: »... lapides clamabunt«. 24, 53. »et erant semper in templo« (kao 2, 37). Sv. Pavao jednako. Rimlj. 1,

⁹⁹ »Familiare est Syris et maxime Palaestinis ad omnem sermonem suum parabolas iungere: ut quod per simplex praeceptum teneri ab auditoribus non potest, per similitudinem exempla teneantur«. Sv. Jeron., In Matth. — PL 26, 132.

¹⁰⁰ Hubby S. I., Évangile selon St. Marc, p. 121: »Les paraboles piquaient l'attention, étaient faciles à retenir, présentaient un sens général accessible aux auditeurs«.

¹⁰¹ Zadnje je vrijeme Jülicher-ova knjiga »Gleichnisreden Jesu«, kojom je zaniijekao autentičnost parabola u Evanđeljima, i u čemu ga Loisy potpuno slijedio, pobudila i katoličke bibličiste. Ova ih je ponukala, te su nauku Božju divno obranili i obradili u mnogim knjigama i revijama. Među najznamenitije na tom polju spadaju: Fonck, Langrange, Sáinz, Buzy, Meinertz, Durand, Prati t. d.

¹⁰² Isključena je ovisnost Evanđelja od Talmuda, kad znamo, da je Talmud palestinski nastao iza Mišne i Tanaita nekako s Tosephtom u 3. i 4. stoljeću. A Talmud babilonski u 5. i 6. stoljeću, za vrijeme Masoreta. Koran pak je nastao u 7. i 8. stoljeću.

¹⁰³ Protivno govori sv. Irenej o postanku Markova Evanđelja. Cfr. Eus., Hist. Eccl. V, 8, 2 — PG 20, 449 (60).

¹⁰⁴ Langrange-Gramatica, Il Vangelo di Gesù Christo, 1929, p. 31. veli, da je to bilo, jer je Ana imala stan (kao ćeliju) u predvorju hrama. Ne niječem stvari, ali sumnjam... Hiperbola uvijek ostaje.

8: »...quia fides vestra annuntiatur in universo mundo.«¹⁰⁵ Isto Rimlj. 1, 9, 10. »...sine intermissione memoriam vestri facio«, »semper in orationibus«. Efež. 3, 8 nazivlje sebe Pavao najmanjim među svetima, a 1. Tim. 1, 15 prvim griješnikom. Sv. Ivan također, kako u evanđelju, tako i u drugim svojim spisima imade mnogo hiperbola. Osobito ih mnogo susrećemo u proročkim opisima apokalipse, na pr. 6, 13; 16; 18 i dr., u kojima nitko ne vidi poteškoće s literarnog gledišta kao ni u onima kod proroka. Bez dugog promišljanja tumače se spiritualno, traži se metaforički smisao. Bez sumnje, da najviše poteškoća zadaje, prema svim hiperbolama, koje sam spominjao, najveća, koju imam pred očima na koncu evanđelja Iv. 21, 25., koja je objekt ovog mog rada. Težina je ove tim veća, nego svih onih kod proroka i u apokalipsi, jer je ona historijska, i nikako nijesmo slobodni, da joj dajemo metaforički karakter.

VI.

Većina se egzegeta slaže u tvrdnji, da je Iv. 21, 25. hiperbola.¹⁰⁶ U tumačenju smo vidjeli, da se razilaze: neki joj daju potpuno metaforički značaj, drugi bi zapali u čistu simboliku i mistiku; treći neki indeterminirani proročki tip tumačeći sensu litterali 19. stoljeća itd. Ali o tom dosta!

Iv. 21, 25. je hiperbola.¹⁰⁷ Ova hiperbola je historijska; dakako ne bez temelja. Ivan pišući evanđelje je historičar osobe i djela Spasiteljevih. Drugčije u epistolama i apokalipsi. Kao historičar nastoji u svemu biti precizan, svagdje opisuje pojedinosti, govori s brojkama, označuje vrijeme, mjesta, osobe, razgovore i dr. Blagdani: pasha, neomenia, f. tabernaculorum; zimi, ljeti; u Judeji, Galileji, preko Jordana, Jeruzalemu, Betaniji, Nazaretu i t. d. U Kani na svadbi opisuje s minucioznošću vrijeme čuda, mjesto, uzvanike, razgovore, broj žara, njihovu mjeru i svrhu (2, 1—10), i kao točan hronista završuje 2, 11: »Hoc fecit initium signorum Jesus...« Dalje 4, 43: »Post duos...« 4, 46: »venit ergo iterum in Cana...«. 4, 54: »Hoc iterum secundum signum fecit Jesus...«. I tako kod Ivana svaki završetak odlomka ne samo da je opravdan, nego, bio na oko još veći i temeljitiji, bazira se na onom, što je prethodno pripovijedao. Zato i naša hiperbola 21, 25. nije nikako tako velika,

¹⁰⁵ Ovo mjesto sv. Pavla nije jednako onom Lk. 2, 2: »... ut describeretur universus orbis — τὴν οἰκουμένην Zorell, kol. 903 οἰκουμένη 2) e modo loquendi Graecorum et Romanorum. X terra a Graecis Romanisque habitata (opp. barbaria) seu imperium Romanum Lc 2, 2.

¹⁰⁶ V. i bilješku 54.

¹⁰⁷ Sve, što je mjestimice rečeno o tropima, i napose o hiperbolama i njihovu značenju, vrijedi i ovdje.

¹⁰⁸ Mat. 4, 22; Mk 1, 20; Lk 5, 11; Iv. 1, 37.

kakva izgleda na prvi mah. Ivan je bio svjedok i očevidac iz početka javnog djelovanja Isusova¹⁰⁸ i govori samo o djelima, koja je Isus zbilja učinio. I nama samima, kad čitamo marljivo evanđelja, stupaju pred oči bezbrojna djela Isusova.¹⁰⁹

Ivan jasno pokazuje, da dobro pozna tri starija evanđelja.¹¹⁰ Osim vanjskih dokaza iz vrlo rane tradicije imademo i unutarnjih. U šestom poglavlju opisuje obećanje Isusovo euharistije, što su sinoptici¹¹¹ propustili, dočim ispušta samu ustanovu, jer je više nego dovoljno dokumentovana kod onih i sv. Pavla 1. Kor. 11. Dalje opisuje 4 (5) čuda, kojih ne nalazimo kod sinoptika i više aluzija na druga *σημεία* 2, 23; 3, 2; 6, 2; 10, 25. 38; 14, 11; 20, 30 i dr., koja je Isus učinio. »Duplikati«, o kojima kritičari govore kod sinoptika, kod Ivana ne dolaze u obzir, dapače obratno. Već iz shematičnoga prikaza četvrtog evanđelja lako vidimo, da je sv. auctor obradio po sinopticima većinom propuštena djela i zgone. Stoga nije čudo, da na prvi mah nailazimo na poteškoće i prividne kontradikcije. Kritičari već po svom običaju i »po svojoj dužnosti (!)« govore o očevidnim kontradikcijama hronološkim, topografskim, kristološkim i dr.¹¹² Ivana prema sinopticima, što je suvišno i pobijati. Moje je duboko uvjerenje, da se naša hiperbola Iv. 21, 25, odnosi na sva četiri evanđelja, bez obzira, što Ivan govori samo o svome.

Svi evanđelisti govore na više mjesta, da je Isus mnogo toga učinio, a da ta djela Njegova posebice ne opisuju. Na pr. Sv. Matej 4, 23—25: »et circuibat Jesus totam Galilaeam, docens in syna gogis eorum... sanans omnem languorem... et obtulerunt ei omnes.. et sanavit eos«. 8, 16: »Vespere autem facto, obtulerunt ei multos daemona habentes: et ejiciebat spiritus verbo: et omnes male habentes curavit«. 9, 35: »et circuibat omnes civitates et castella, ...et curans omnem languorem et infirmitatem«. 11, 2—5: »Joannes autem cum audisset in vinculis opera Christi... caeci vident, claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt, mortui resurgunt«. 11, 15: »...et secuti sunt eum multi, et curavit eos omnes«. 13, 54. sugradani se čude i pitaju: »Unde huic sapientia haec et virtutes«. 13, 58. »et non fecit ibi virtutes multas...« 14, 2: »...virtutes operantur in eo«. 14, 14: »et curavit languidos eorum«. 14, 36: »et quicumque tetigerunt (skutove haljina Isusovih), salvi facti sunt«. 15, 30: »et accesserunt ad eum turbae multae, habentes secum mutos, caecos, claudos, debiles et alios multos: et projecerunt eos ad pedes ejus, et curavit eos...«

¹⁰⁸ Fonck, *Miracoli del Signore*, p. 169. »Facta et dicta Jesu et Apostolorum valent sine restrictione«.

¹¹⁰ Sv. Iren., *Adv. Haer. Eus.*, H. E. 5, 20. »*Ἐπειτα Ἰωάννης... καὶ αὐτὸς ἐξέδωκε τὸ Εὐαγγέλιον* Elem. Alex., *Ἱστοριώσεων* — PG 30, 553... *Ἰωάννην ἕχατον... πνευματικῶν ποιῆσαι εὐαγγέλιον.*

¹¹¹ Cornely, *Introd.* III, 278—281. *Synopsis harmonija Mat., Mk. i Lk. Evanđelja.*

¹¹² Loisy, *Le Quatrième Évangile*, 2. ed. 1921. p. 66 i sl.

Sv. Marko jednako: 1, 32—34: »...afferebant ad eum omnes male habentes, et daemonia multa eiciebat.« 1, 39: »...et daemonia eiciens«. 3, 8: »multitudo magna, audientes, quae faciebat...«. 3, 10: »multos enim sanabat ita ut irruerent in eum ut illum tangerent quotquot habebant plagas. 6, 55. 56... coeperunt in grabatis eos, qui se male habebant, circumferre... in plateis ponebant infirmos... et quotquot tangebant, salvi fiebant«.

Sv. Luka već u uvodu svog evanđelja naglasuje *παρακολούθησόντι ἄνωθεν πᾶσιν ἀκριβῶς*, kritički je sve ispitaio. Čudesna Isusova zasvjedočena po očevidcima *ἀπόπται* prosuđuje kao stručnjak, liječnik zvanjem,¹¹³ bez primjese subjektivne fikcije i fantazije. I on 4, 40. izjavljuje kao i Marko 1, 32—34, kako je Isus na mnoge bolesnike polagao ruke i liječio ih. 5, 15. prati Isusa mnoštvo bolesnika, da ih izliječi. 6, 17—19: »... et multitudo copiosa plebis ab omni Judaea, et Jerusalem, et maritima, et Tyri, et Sidonis... et sanarentur a languoribus suis. Et qui vexabantur a spiritibus immundis, curabantur. Et omnis turba... et sanabat omnes«. 7, 21: »In ipsa autem hora multos curavit a languoribus, et plagis, et spiritibus malis et caecis multis donavit visum«.¹¹⁴

Sv. Ivan također drugčije ne govori. Osim već navedenih mjesta, gdje sam aludira na *σημεῖα* pozivlju se na to i Židovi u zapanjenosti 7, 31: »Cristus cum venerit, numquid plura signa faciet, quam quae hic facit?« 9, 16: »Quomodo potest homo peccator haec signa facere?« Neprijatelji nehote sami zato divno svjedoče 11, 47: »Quid facimus, quia hic homo multa signa facit«. 12, 37: »Cum autem tanta signa fecisset«.

Koliko je Isus učinio? Koliko si možemo pretstaviti prema riječima na raznim mjestima u evanđeljima: omnem languorem, omnes, eos, multos sanabat, curabat, curavit, daemones ejecit, quotquot, tanta signa, multa, haec, plura i t. d., i t. d. Koliko djela? Koliko čudesa? Koja riječ, koji broj, koji pojam bi točno izrazio, što je sve Isus učinio. Jest hiperbola Iv. 21, 25., da sav svijet ne bi mogao obuhvatiti knjige, u kojima bi se ispísala sva djela Isusova. Ali u Ivanovim očima, koji je sve ono vidio na svoje oči, sve ono pratio, kad ovo piše, nije baš tako velika, kako se nama čini. Niz neprekinuti Isusovih djela mu je pred očima, pojedinačno se možda već mnogih ne sjeća *ἀλλὰ πολλά* između tolikih i tako velikih, koja mu obuzimlju duh. Bilo bi ih toliko *ἐὰν γράφηται καθ' ἓν*, per singula, redom, jedno po jedno, jedno za drugim, navevši sve, ne ispustivši niti jedno, *οἶμαι*¹¹⁵, sav zadubljen, ništa na svijetu u svojoj misli ne vidi, do li nepregledno mnoštvo djela svemogućeg i ljubljenog učitelja. Nemoguća hiperbola postaje lakšom, kad kažem,

¹¹³ Eus. Hist. Eccl. III, 4, 16; sv. Jeronim, Ep. ad Damas. 29, 4. i s njima mnogi moderni vele, da se sv. Luka očituje kao liječnik u Evand. 4, 38; 5, 31; 6, 40; 7, 10; 9, 11 i Dj. Ap. 13, 11.

¹¹⁴ Ovaj se redak u B i Vulgati nalazi u zagradama (V. Bodin-Hetzenuer, N. T. J. Chr., Paris 1918. p. 155).

¹¹⁵ Sv. Izidor Peluz., nav. mj. — PG 78, 541... *ἐνόλασεν*.

da je intenzivnost misli *οἰμαι* Ivanove na ovom mjestu možda veća, nego li gramatička ekstenzivnost pojedine riječi.

Čitajući evanđelja, gdje govore o sv. Ivanu Krstitelju, primjećujemo, da nam govore vrlo malo (Mat. 3, 1—12 (17); 11, 1—5, 14; Mk. 1, 4—9; Lk. 1, 80; 3, 1—20 (7, 24—30); Iv. 1, 19—34; 3, 22—36). Stalno imade mnogo toga nenapisano, što je sv. Krstitelj Isusov učinio; inače ne bi razumjeli, kako je izvršio svoju misiju. Neka mjesta suponiraju njegovu aktivnost: »Omnes ad eum veniebant, tamquam prophetam eum habebant i t. d. Da je opominjao Heroda (Antipa) »de omnibus malis quae fecit«, izričito nam nije poznato; i tako mnoge stvari. Pretpostaviti moramo, da je sv. preteča dosta vremena propovijedao »pertransiens a Judaea ad partes Herodis«. Koliko bi o Ivanu imali više, kad bi se sve, *ἡ ἐποίησεν* opisalo točno, redom, per singula, *Καθ' ἑν.*¹¹⁶

Hiperbola Iv. 21, 25. ostaje uvijek. Knabenbauer¹¹⁷ u zadnjoj periodu svog djela na ovo mjesto veli: Nonne ibi videtur esse allusio ad tres annos praedicationis Christi?« i upotrebljava zgodu, da o tom iznese i svoje mišljenje, navadajući tekstove Mat. 23, 37: ...quoties volui congregare filios tuos« i ono quoties uzima, da je determinirano kod Lk. 13, 7: »ecce anni tres sunt ex que venio quaerens fructum in ficulnea hac et non invenio.«¹¹⁸

¹¹⁶ Ako bi riječi Iv. 21, 25. *ἡ ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς* uzeli u širem smislu, prema značenju *ποιέω* (Zorell, kol. 1091—1094. declarare se ipsum filium Dei — *ἐποίησεν* Iv. 19, 7, exerceo legem, praecepta Mat. 7, 21; Iv. 7, 19, misericordiam exhibeo Lk. 1, 72. i t. d.), tada bi se ovaj redak Ivanov odnosio na čudesa, razgovore, pouke i u opće na sve teandričke čine Utjelovljene Riječi, što je sve Ivanu lebdjelo pred očima. U tom smislu neki i uzimaju. Na pr. Sv. Augustin, tract. 44. in Joannem: »Ea quae fecit Dominus noster Jesus Christus, stupenda atque miranda, et opera, et verba sunt: opera, quia facta sunt: verba, quia signa sunt«. Vidi Dr. Kristemaker. — U dosadanjem sam nanizao nekoliko mjesta, kao sinopsu djela Isusovih i Iv. 21, 25. premda hiperbola, ali kako ostaje umanjena. Kako bi se još više umanjila, kad bih nanizao sve govore Isusove, parabole, pouke, podvrgao analizi ona brojna mjesta, gdje čitamo, da je Isus poučavao »in synagogis Galilaeae, in synagogis eorum, per diversa, multa sabbata, multa festa« i t. d., i t. d.

¹¹⁷ Cursus Script. S., Comm. in Ev. sec. Joannem, p. 603.

¹¹⁸ Dr. Fr. Zagrada, nav. dj. str. 140: »Nerodna je smokva slika naroda židovskog, komu je Bog dao zakon i proroke i želio, da donosi rodove prave pokore i pobožnosti. Medutim se narod stalno opirao zakonu Božjemu. Napokon šalje Bog Sina svoga, koji je svu svoju neizmjernu ljubav posvetio narodu, da ga obrati. Na žalost mjera nevjere narodne i tvrdoće će se doskora ispuniti, pa će narod stići isti udes, koji stiže nerodnu smokvu. Na prigovor, da bi prema priči u 13, 8. 9. Isus naučavao četiri godine, ne tri, odgovara se, da je ova daljna godina čekanja vrijeme od Uzašašća Isusova do razorenja Jerusalima i raspršenja naroda židovskog.«

S ovim ne ulazim u pitanje trajanja javnog djelovanja Isusovog, premda je za moju tezu od ne male važnosti. Ja, u ostalom dijelimi u toj stvari mišljenje najopćenitije. Oni, koji tvrde, da je Isus naučavao samo jednu godinu,¹¹⁹ imaju Iv. 21, 25. hiperbolu, koju ne znam, mogu li ju riješavati lako. Koji zastupaju hipotezu o dvijema godinama,¹²⁰ malo lakše, pogotovo o trima,¹²¹ jer čim vrijeme više raste, hiperbola sve više pada, biva sve manja i manja, kad nam je poznata dobrota Isusova, koji »pertransiit benefaciendo et sanando omnes«¹²² i njegova aktivnost.

Moje zaključke potvrđuje i najnovije djelo katoličkog egzegete Tillmann-a¹²³ i konzervativnog protestanta, koji doslovce veli:

¹¹⁹ Da je Isusovo javno djelovanje trajalo jednu godinu i koji mjesec, prvi od sviju je govorio Klement Aleksandrijski pozivajući se na Lk. 4, 19 (Iz. 61, 2): »Spiritus Domini super me, propter quod unxit me... praedicare annum Domini acceptum... (Strom. I, 21). Zatim Gaudencie brešijski iz IV. stoljeća, da je Krist kao jednogodišnje vazmeno janje žrtvovan poslije jednogodišnjeg propovijedanja (PL 20, 865), Julije Afrički, Sv. Efrem, Laktancije, sv. Filastrije, sv. Augustin. Od novijih: J. van Beber, Belser, Fendt, Bonkamp i neki drugi.

¹²⁰ Od starijih: sv. Jeronim, sv. Epifanij, sv. Ćiril Aleksandrijski. Od novijih: Prat, Hetzenauer, Lagrange i neki drugi. Ovi polaze sa stanovišta, što Iv. 5, 1. kod *ἑορτή τῶν Ἰουδαίων* riječi *ἑορτή* ne pretpostavlja određeni član, i taj blagdan židovski prema tome nije pasha niti koji drugi od velikih blagdana. Kodeks 131 specificira blagdan dodajući *ἡ σκηνοπηγία*.

¹²¹ Većina biblicista, koji se bave sepcijalno biblijskom hronologijom, odlučuju se za mišljenje, da je Isus javno djelovao tri godine. Melito Sardijski, Sv. Ćiril Jernsalimski i mnogi drugi, koje navodi Euzebije. Noviji: Nisius, koj je hipotezi dao današnju formu, Kristemaker sprijeda, Cornely, Fillion, Vigouroux, Knabenbauer, Ruffini, Rosadini, Fonck, Holzmeister, Tischendorf, H. von Soden i mnogo, mnogo drugih. Svi ti i kodeksi \aleph i mnogi minuskuli postavljaju pred *ἑορτή* određeni artikul *ἡ*. Ove slijede B D G Φ i drugi. Kodeks A specificira dodav između *τῶν Ἰουδαίων* riječ *ἀζύμων* i tako je ovaj blagdan određen, svima dobro poznat, pasha.

Osim ostalih razloga, koje ovi auktori navode o četirim pashama u evanđelju sv. Ivana, nemoguće je sve, što evanđelje pripovijeda, pomisliti, da se je dogodilo u jednoj godini. Vrlo je teško svrstati u dvije godine, lagano pak u tri — bez obzira na ono, što nije napisano. Sve ovo zahtijeva i prostor i vrijeme. Sama tolika putovanja nije mogao Spasitelj u kratko vrijeme izvršiti, naučavati i čudesa činiti u svim dijelovima Judeje, preko Samarije, u Galileji, Pereji, oko Tira i Sidona i sve do Primorja.

¹²² Dj. Ap. 10, 31.

¹²³ Tillmann, Das Johannes-Evangelium, Bonn 1931. U »Vorwort zur ersten Aufgabe« se pozivlje na sv. Aug. 36, 5. — To je nam poznato mjesto PL 35, 410.

»Änliche Gedanken beschleichen unwillkürlich den Ausleger, wenn er, hier angekommen, im vollen Gefühl der Unzulänglichkeit dessen, was er dem Leser geboten hat, die Feder aus der Hand legt.«¹²⁴

★

Sv. je Ivan poznavao prije izdana tri evandelja. Ali osim toga, da ona upotpuni i udovolji molbama efeških prijatelja,¹²⁵ i dade im oružje protiv heretika, koje je sam pobijao,¹²⁶ njegov je cilj u glavnom apologetski. Dokazati je htio Ivan, da je Isus Bog, Sin Božji, obećani Spasitelj, Mesija — Krist, kojega su proroci naviještali i koji je za nas postao čovjekom.¹²⁷ Na što veli sv. Augustin: »Tres priores evangelistas tamquam cum homine Domino in terra deambulasse et de divinitate pauca dixisse, Joannem autem non solum super omnem exercitum Angelorum et ad eum pervenisse per quem facta sint omnia«. ¹²⁸ Zato veli sv. Ivan već u početku: »Et vidimus¹²⁹ gloriam ejus quasi Unigeniti a Patre«, i tu slavu Jedinorodenog Sina Božjeg pokazuje u svom historijskom djelu vanjskim činjenicama: riječima i djelima Isusovim. Da dokaže svoju tezu je izabrao važnija i povjerljivija fakta: govore i čudesa, kojima su on, apostoli i mnogi drugi prisustvovali kao svjedoci: vidimus — scimus. Mimo proročanstva, koja su se zbila na Isusu i koja dokazuju, da je On »željno očekivani svim narodima«, ¹³⁰ Isus je to sam dokazao, jer »numquam sic locutus est lomo«, ¹³¹ a svoj nauk potvrdio tolikim čudesima, da nevjerni Židovi nijesu toliko ni očekivali »Christus cum venerit, numquid plura signa σημεία¹³² faciet quam quae hic facit?«¹³³ I apostolima je dao tu vlast,¹³⁴ da svoje propovijedanje — κήρυγμα, κηρύσσω, ἐκήρυσαν¹³⁵ čudesima — σημεία —

¹²⁴ Th. Zahn, Das Evang. des Joh., Leipzig 1921. S. 707.

¹²⁵ Klem. Aleks. kod Euz, Hist. Eccl. VI, 14.

¹²⁶ Sv. Irenej, Contra Haereses III, 3.

¹²⁷ Iv. 1, 14.

¹²⁸ Sv. Aug., De consensu Evangelistarum; In Joannem tract. 36. — PL 35, 410.

¹²⁹ V. i bilj. 10.

¹³⁰ Agej 2, 8.

¹³¹ Iv. 7, 46.

¹³² Zorell, nav. dj., kol. 1198 σημείων 1) id quo aliquis, aliquid dignoscitur... 2) signum = eventus mirandus ac praeter solitum naturae cursum accidens; miraculum a Deo effectum aut a Christo, apostolis etc. patratum.

¹³³ Iv. 7, 31.

¹³⁴ Mat. 10, 8.

¹³⁵ Zorell, nav. dj., kol. 706 κηρύσσω 1) tamquam praeco aliquid annuntio, i. e. cum quadam auctoritate mihi ad hoc collata et cum quadam sollemnitate (Hom. ss.); in NT de legatis divinis... a) absolute: praeconium facio, praedico quae praedicare jussus sum... b) fere ita ut conotetur idea exhortationis ad hanc rem amplectendam, faciendam etc. c) praeconium facio, auditores edocens de aliquo quem noscant ac sequantur.

potvrde.¹³⁶ Apostol se naroda, da svoje Božansko poslanje dokaže, pozivlje na svoja signa, prodigia, virtutes — *σημεία, τέρατα, δυνάμεις*. Samo contra rationem bi bilo nijekati ona čudesna djela Isusova, što se nijesu usudili ni savremeni neprijatelji,¹³⁸ nego, multi... viderant, quae fecit Jesus, crediderunt in eum.¹³⁹ Premda je Isus radio većinom kod siromašnih,¹⁴⁰ i bogataši Mu se sami približuju¹⁴¹ priznavajući Ga Bogom, i »ex principibus multi crediderunt in eum«.¹⁴² Što su čudesa koja je Isus učinio većinom nad bijednicima, bolesnicima i opsjednutima, dokaz su samilosti i ljubavi Isusove prema ovima. Isus je sam ocrtao tu svoju glavnu karakteristiku u slici milosrdnog Samaritanca.¹⁴³ I apostoli tu ljubav Učiteljevu osobito ističu, jer je On Utjelovljena Božanska Ljubav — Deus charitas est.¹⁴⁴ Imade i drugih čudesa, koja nijesu samo nad bolesnicima i nevoljnicima u opće. Sva, sva bez razlike dokazuju Isusovu Božansku moć, pokazuju ga Sinom Božjim, Bogom samim. I tu moć, tu veličinu htio bi ocrtati sv. Ivan što dostojnije. Ali, jer je Isus u svojim djelima¹⁴⁵ neobuhvativ, Ivan je kod toga nesposoban, da sve iznese, što je na svoje oči vidio. Toga je toliko, da nezna, kad bi svršio pisati, kamo bi sve ispisao, kamo li sve ispisane knjige smjestio, jer pred mnoštvom, veličinom ovom *οἶμαι*, da je svijet premelan, da bi mogao obuhvatiti knjige, koje bi se imale napisati.¹⁴⁶

¹³⁶ Mk. 16, 20.

¹³⁷ 2 Kor. 12, 12.

¹³⁸ Iv. 12, 18, 19.

¹³⁹ Iv. 11, 45.

¹⁴⁰ Mat. 11, 5; Lk. 4, 18.

¹⁴¹ Iv. 3, 2 s.

¹⁴² Iv. 12, 42.

¹⁴³ Lk. 10, 30—37.

¹⁴⁴ 1 Iv. 4, 16.

¹⁴⁵ »Qua Homo - Jesus«!

¹⁴⁶ Pred očima treba imati i sintaktičku konstrukciju Iv. 21, 25. Nije ovdje apsolutni govor: knjige o djelima Isusovim napisane, svijet ih ne može obuhvatiti, nego je tu kondicija *ἐὰν γράφηται* — probabilna kondicija. Kondicija bi se apodoze mogla, imala, trebala, morala ispuniti — sav svijet ne može obuhvatiti napisane knjige — onda, kad bi se prije — vremenski i sintaktički — ostvarila protaza — da se napišu sva djela redom *καθ' ἑν*. Realnost se ne isključuje. Nego dvostruko je stannovište s kojeg se ovaj redak promatra: Ivanu su pred očima velika i mnogobrojna djela Isusova *ἄλλα πολλά* koja ne može ispisati. Nas zapanjuje ono što Ivan sekundarno ističe: možda, mislim *οἶμαι*, ne brine se za ono što slijedi gledom na svijet. Ivanu su realna djela Isusova, koja pozna, glavna, a nama je realni svijet ishodište promatranja. Ivan je u pravu, jer primarnu misao ističe u protazi.

Drugčije je u Apokalipsi 5, 3, 4., gdje se ne ističe nikakav uvjet. Apsolutno se niječe (ne sa *μή*, ut) *οὐδείς ἀδύνατο* — da bi koji mogao, ili *εἰρηθῆναι* — da bi se našao, da knjigu otvori ili vidi *ἀνοίξαι ὅτε βλέπειν*.